

LITERATURA, KORESPONDENCJA SZTUK, DYDAKTYKA

Elżbieta M. Kur
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny

Zofia z Czartoryskich Zamoyska jako autorka „Rad dla córki”

Zofia z Czartoryskich Zamoyska (1780-1837) pozostawiła wiele swoich portretów – nie bez powodu: w arystokratycznej sferze, z której pochodziła i w której po zamążpójściu pozostała, uchodziła za jedną z najpiękniejszych Polek XVIII/XIX wieku¹. Ryciny i obrazy zgodnie potwierdzają zasłużoną reputację jej urody, treść *Rad dla córki* – rozsądku.

Jej matką była Izabela z Flemmingów Czartoryska, pani na Puławach, prekursorka polskiego muzealnictwa, ojcem książe Adam Kazimierz Czartoryski, generał ziem podolskich, komendant elitarniej Szkoły Rycerskiej, poseł na Sejm Czteroletni. Urodzona w Warszawie, dorastała w Puławach, wielkopańskim dworze (konkurującym z królewskim!), łączącym ambicje oświeceniowego mecenatu ze staropolskim rozmachem i gościnnością:

Dom przepelniony przyjaciółmi, rezydentami, oficjalistami, dworzanami i wszelkiego rodzaju metrami, po większej części cudzoziemcami. Było mnóstwo młodzieży szlacheckiej, którą rodzice powierzali memu ojcu dla dokończenia edukacji w jego domu [...]; mnóstwo panien do towarzystwa, wielka orkiestra, tłum sług oraz tłum różnych nieszczęśliwych, chorych, zrujnowanych, dla których dom mego najlepszego ojca służył za schronienie. Codziennie zastawiano pięć do sześciu stołów, każdy na 40 i 50 nakryć; zjadano 16 cieląt dziennie i innych rzeczy w tym stosunku².

Własne dzieciństwo w interesującym pamiętniku wspominała z godną szacunku wdzięcznością wobec rodziców, ale i wyraźnie ukazanymi niedostat-

¹ Por. H. Widacka, *Stylnie piękności w grafice XVI-XIX w.*, Warszawa 1988.

² Z pamiętnika Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, w: „Kronika Rodzinna”, 1887, t. 14, nr 22, s. 674-675.

kami opieki i wychowania. Powierzona sędziwej i schorowanej guwernantce, Francuzce, pannie Petit odebrała dość nieregularną edukację w zakresie języków, religii, geografii i historii starożytnej. Pozytywnie wspomina przykład jej pobożności i cnót, zauważa starania rodziców, ale choć rzeczowo, to nie bez żalu, dodaje: *nikt nie kierował wrażeniami, jakich doznawałam*³.



Portret Zofii Zamoyskiej wg J. Grassiego,
Polska, II poł. XIX wieku, Muzeum w Kozłówce

Należąc do najwyższych sfer, czasy swej młodości – oświeceniowego schyłku pierwszej Rzeczypospolitej – scharakteryzowała lapidarnie, przenikliwie i nie bez przygany:

³ Ibidem, s. 676.

Zabawa zdawała się być wówczas pierwszym obowiązkiem; żądano, aby wszystko było zabawne, aby te zabawy były jak najbardziej urozmaicone bez końca. Zajmowano się ustawicznie tą myślą. Przykładano do tego taką wagę, że zdawało się naprawdę, iż jedynym celem życia jest bawić się i żyć jak najweselej. [...] to był błąd ogólny, duch tego czasu, obyczaj owej epoki⁴.

W 1798 roku zostaje żoną późniejszego prezesa Senatu Królestwa Polskiego, XII ordynata na Zamościu, Stanisława Kostki Zamoyskiego, z którym w szczęśliwym małżeństwie doczekała się jedenaściorga dzieci; przeżyło dziesięcioro, siedmiu synów i trzy córki. Dla jednej z nich, Jadwigi, w przededniu jej małżeństwa z Leonem Sapiehą w 1825 roku, podczas pobytu nieopodal Puław, w majątku w Podzamczu, napisała *Rady dla córki* – zbiór mądrościowych porad, wskazówek dobrego życia i takiegoż wychowania, w swej treści daleko odbiegający od popularnego, stereotypowego wyobrażenia na temat mentalnych horyzontów pięknej kobiety z uprzywilejowanego środowiska.

Ofiarowana córce, ale przeznaczona *dla córek*⁵ i przekazywana w rodzinie także następnym pokoleniom⁶ niewielka książeczka *Rady dla córki* dąży do określenia ideału życia w sferze relacji osobowych, czyli wartościowego aksjologicznie usytuowania jednostki (siebie) wobec innych. Ten konkretny i uniwersalny zbiór wskazówek właściwego postępowania napisała czterdziestopięcioletnia, pochodząca z najwyższej sfery, bywająca na monarszych dworach, arystokratka, założycielka i aktywna działaczka Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, kobieta zarówno „domowa”, jak „światowa”. Zofia Zamoyska, ceniąca życie rodzinne w kręgu najbliższych oraz troskę i staranie o nich, jednocześnie odbyła liczne i, jak na wielodzietną matkę, imponujące odległościami oraz częstotliwością podróże, m.in. do Berlina, Drezna, Paryża, Akwizgranu, Genewy, Brukseli, Wrocławia, Fryburga, Łańcuta, Londynu, Wiednia, Lwowa, Krakowa, Weimaru, Lipska, także posiadłości własnych (Podzamcze, Warszawa, Klemensów, Zamość), należących do rodziny bliższej i dalszej oraz przyjaciół. Schyłek życia spędziła we Florencji, gdzie w kościele *Santa Croce* znajduje się jej nagrobek z cenną rzeźbą autorstwa Lorenza Bartoliniego, której kopie znajdują się w kaplicy w Kozłówce, rodowej siedzibie Zamoyskich, oraz florenckiej Galerii Pittich.

Zofia Zamoyska wraz ze swą siostrą Marią Wirtemberską urządziły w warszawskim Pałacu Błękitnym dla dzieci w wieku od ośmiu do dwunastu

⁴ Ibidem, nr 23, s. 709.

⁵ „(...) w Podzamczu piszę rady dla mych córek” (ibidem, s. 716).

⁶ Jadwiga Zamoyska Sapieżyna 43 lata po swoim ślubie ofiarowała własnoręcznie przepisany egzemplarz *Rad...* bratanicy, Marii Zamoyskiej, wychodzącej za mąż za Pawła Popiela.

lat „herbatki tańczące”, których celem było kształtowanie dobrych manier oraz wpajanie przywiązania do ojczyzny. Jednym z uczestników tych spotkań był najprawdopodobniej młody Fryderyk Chopin⁷. Ona sama skomponowała muzykę do *Śpiewów historycznych* Juliana Ursyna Niemcewicza⁸.

Okoliczności powstania i przeznaczenie *Rad dla córki* pozwalają oczekiwać zgodności kreowanego w normatywnym przekazie idealnego ty z nadawczym ja podmiotu autorskiego, bowiem wyłącznie poświadczony przykładem własnego postępowania wzór staje się wiarygodny. Skądinąd sama Zofia Zamoyska w swoim pamiętniku zwracała uwagę na siłę przykładu⁹ oddziałującego nawet w niesprzyjających okolicznościach, sama jednak w dużej mierze pozostawiona sobie oraz przypadkowej nauce, wobec córek posłużyła się także słowem w systematycznym, acz nacechowanym osobistym tonem, wykładzie, mającym formę epistolarnej narracji. W tym miejscu warto dodać, że jej mąż, Stanisław Kostka Zamoyski, opracował dokładną instrukcję¹⁰ dla nauczycieli synów, zawierającą szczegółowy rozkład zajęć, zasady formacji religijnej, wskazówki dydaktyczne i wychowawcze, system kar, sposoby rekreacji (wykluczające beczynność). Wagę zachowań ujętych w system, podporządkowanych świadomości i z przekonaniem spełnianym normom, Zofia Zamoyska kilkakrotnie w *Radach...* podkreśla.

Cechami popularnych „ekonomik”, poradników rozsądnego życia i prowadzenia gospodarstwa domowego, przeznaczonych dla ludu, było posługiwanie się epickimi przykładami¹¹. *Rady dla córki* są od nich wolne, ich autorka przekazuje wyłącznie wskazówki poparte zwięzłą, logiczną argumentacją. Bezpośrednie zwroty do adresatki ukazują wzajemną emocjonalną bliskość, ale unikają afektacji, co stanowi o elegancji stylu. Kompozycyjną dominantą jest skupienie na relacjach osobowych, uczenie budowania dobrych stosunków z innymi, opartych na poczuciu własnej godności i poszanowaniu jej u kogoś. Skądinąd, jak wspomina Zofia z Czarto-ryskich, tego wymagano w dzieciństwie i młodości także od niej, *stąd zachowałam zamiłowanie, aby zobowiązywać*¹² *każdego, starych i młodych, równych i niższych oraz obawę, niekiedy przesadną, aby kogoś nie zrazić [...]*¹³.

⁷ A. Zamoyski, *Chopin. Powściągliwy romantyk*, przekł. D. Chylińska, Kraków 2002, s. 20-21.

⁸ T. Marciszuk, *Talenta*, [w:] T. Marciszuk, A. Szczepaniak, S. Grzechnik, *Zabawy przyjemne i pożyteczne*, Kozłówka 1999, s. 13.

⁹ Z pamiętnika Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, [w:] „Kronika Rodzinna”, 1887, t. 14, nr 22, s. 674.

¹⁰ K. Wróbel-Lipowa, *Kształcenie dzieci w pałacu i dworze ziemiaństwa polskiego w XIX wieku*, [w:] *Ku Niepodległej. Ścieżki polskie i francuskie 1795-1918*, red. M. Willaume, Lublin 2005, s. 148-152.

¹¹ J. Hoff, *Wzorce i poradniki dobrego gospodarowania adresowane do elit społecznych oraz mieszczan i chłopów w XIX wieku*, [w:] <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/hoff.pdf>, s. 3, data dostępu: 10.08. 2008.

¹² Tu w znaczeniu: wywiązywania się z obowiązku wobec innych.

¹³ Z pamiętnika Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, s. 675.

Odpowiedzialność za skutki wychowania, mentalnego, apercypcyjnego i kulturowego wyposażenia, łączy autorka *Rad...* ze świadomością autonomii osobowej każdego, także najbliższego, człowieka, stąd chęć nienarzucającego się, a pomocnego towarzyszenia córce, młodej mężatce o wysokiej pozycji towarzyskiej, w samodzielnym, dorosłym życiu. Tę wysoką pozycję pojmuję jako świadomość odpowiedzialności, zobowiązanie do pozytywnego oddziaływania na otoczenie, przychodzenia z pomocą, dawania przykładu, umiejętności samoograniczania, a nie samowolnego korzystania z życia i odziedziczonego majątku. Zasadniczym wskazaniem jest życie dla Boga, wartości i innych oraz prymat zasad. *Ego* funkcjonuje tutaj zawsze w osobowym i aksjologicznym odniesieniu, a jednym z podstawowych imperatywów jest stawianie wymagań sobie, nie komuś, odrzucenie selfistycznej¹⁴ alienującej samorealizacji oraz *eupsychii* – iluzji stanu permanentnego zadowolenia, odczuwania przyjemności i nakładania na innych obowiązku dostarczania jej.

Tok rozważań koncentruje się wokół kilku kręgów tematycznych, potraktowanych z aforystycznie sentencjonalną lapidarnością: religijności i kształtowania charakteru, życia rodzinnego, prowadzenia domu, relacji z innymi, zatrudnień intelektualnych, lektury, rozrywek. W ich potraktowaniu zauważalna jest arystokratyczna dążność do jakości oraz, poprzez paradoksalną więź, warunkująca ją skromność i pokora.

Augustyńskie *kochaj Boga i rób, co ci się podoba*¹⁵ zostaje określone jako podstawa postawy religijnej. Wierność Bogu, wdzięczność, modlitwę, walkę z wadami, dobre pełnienie obowiązków stanu oraz miłość bliźniego uznaje Zofia Zamoyska za najważniejsze dla dobrego życia. Tym wskazaniom ogólnym towarzyszą bardziej szczegółowe rady dotyczące praktyk religijnych, np. uczestnictwa w eucharystii (w niedzielę i w miarę możliwości w piątek), spowiedzi, modlitwy codziennej, rachunku sumienia, dawania dobrego przykładu, odpowiedzialności za domowników, rozmów na tematy religijne, lektury książek, które *przypominają nam bez ustanku, że nasza pielgrzymka ziemska jest krótka, ale że trzeba zasłużyć na prawdziwe szczęście w życiu wiecznym*¹⁶.

Wprawdzie autorka przytacza słowa, że *przeznaczenie kobiety nie jest tak pięknym, ani tak szczęśliwym jak przeznaczenie mężczyzny*¹⁷, ale sama zamierza koncentrować się na pozytywach, dodając: *Zdaje mi się jednak, iż dlatego los kobiet jest częstokroć smutnym i godnym litości, że nie znają dobrze powinności swoich (...)*

¹⁴ „Współczesna kultura jest skażona filozofią życia opartą na kulcie człowieka skierowanego ku samemu sobie: jest to fenomen *selfizmu*” (T. Cantelmi, F. Orlando, *Przekroczyć narcyzm*, tłum. W.A. Cichosz, Kraków 2007, s. 98).

¹⁵ Z. Czartoryska-Zamoyska, *Rady dla córki*, oprac. M. Dębowska, Lublin 2002, s. 24.

¹⁶ Ibidem, s. 28.

¹⁷ Ibidem, s. 28.

*i same psują przeznaczenie swoje, nie umiejąc go ocenić*¹⁸. Podstawą szczęśliwego małżeństwa jest uczucie, szacunek oraz zaufanie. Dobrą żonę cechuje łagodność oraz umiejętność podporządkowania, szczególnie trudna w drobnych sprawach życia codziennego. Celem jest *spokój i jedność domowa*¹⁹ oraz należyte wychowanie dzieci: synów dla Boga, ojczyzny i ludzkości, córki – na dobre żony i matki²⁰. Zofia Zamoyska ponadto przestrzega przed dąsami i złym humorem, zaleca spokojne wyjaśnianie nieporozumień i problemów, otwartość wobec uwag na swój temat, nieplotkowanie o mężu, podzielenie jego upodobań, umiar w zabawie i przyjaźni, poszukiwanie towarzystwa osób o dobrej reputacji, dystans wobec komplementów oraz nieprovokowanie zalotnością sytuacji kłopotliwych, a jeśli takie się zdarzą, informowanie o nich męża. Dla szczęścia domowego nie bez znaczenia jest styl prowadzenia domu. Winien opierać się na porządku, oszczędności, skrupulatności finansowej, niezaciąganiu długów, wydatki winny być adekwatne do dochodów. Osobne zalecenia dotyczą postępowania wobec służby: należy oddziaływać na nią moralnie, nie wystawiać na pokusy (np. poprzez łatwy dostęp do rzeczy wartościowych), stosować zasadę zaufania bez poufałości oraz kontroli i miłosierdzia; w chorobie i starości otoczyć opieką.

Postawa wobec innych winna opierać się na współczuciu i pomocy wobec potrzebujących oraz wysokiej kulturze osobistej. *Nie odsuń nigdy od siebie ubogiego*²¹, *niech twoja dobroczynność będzie światłą i w duchu ewangelicznym*²² radzi Zamoyska. Jeśli niemożliwa jest pomoc rzeczowa, to przynajmniej trzeba zdobyć się na uwagę, wysłuchanie, poradę, pocieszenie. Wydatki na dobroczynność należy pokrywać z ujmowania swoim przyjemnościom, a nie z oszczędności na domownikach – rodzinie bądź służbie: *Trzeba najpierw wypełnić swoje obowiązki, a potem zajmować się wykonywaniem cnót pewnych*²³.

*Pozyskanie przychylności ogólnej*²⁴ ma opierać się nie na schlebianiu, lecz na zważaniu na drugiego człowieka, bezwyjątkowym szacunku:

Trzeba być uprzejmą i miłą bez wyjątku, dla młodych i starych, dla miłych i nudnych; tym ostatnim nie dać poznać, że nas nudzą. Przez wzgląd na siebie samych powinniśmy okazywać tę grzeczność drugim (...) ²⁵.

¹⁸ Ibidem, s. 29.

¹⁹ Ibidem, s. 36.

²⁰ Podobnie tę kwestię traktuje I. Krasicki: „Istotnym celem wychowania panieńskiego powinien być ich stan przyszły małżonek i matek” (I. Krasicki, *O wychowaniu panien*, [w:] idem, *Uwagi*, oprac. Z. Libera, Warszawa 1997, s. 170; pomieszczone w *Uwagach* rozprawy publikował Krasicki w wydawanym przez siebie czasopiśmie „Co tydzień” w latach 1798 i 1799).

²¹ Z. Czartoryska-Zamoyska, *Rady dla córki*, s. 48.

²² Ibidem, s. 49.

²³ Ibidem, s. 49.

²⁴ Ibidem, s. 50.

O kulturze osobistej stanowi m.in. użycie mowy – niemówienie źle o nikim, niewyśmiewanie się z nikogo i podporządkowanie wesołości miłosierdziu, naturalność i szczerść w poglądach, zaniechanie próżnej ciekawości, plotek o innych, sobie oraz swoim domu, powściągnięcie znużenia. W trudnych sytuacjach zaleca autorka *Rad dla córki* odrzucenie rywalizacji, ignorowanie własnych krzywd i niegrzeczności wobec siebie (*zostań spokojną, zawsze jednakowo grzeczną i uprzejmą*²⁶), chłodny dystans wobec cudzych niestosownych zachowań. Sztuka prowadzenia konwersacji to raczej słuchanie niż mówienie, zważanie na zainteresowania interlokutora, niewypowiadanie się o tym, na czym się nie znamy, korzystanie z dobrych i pożytecznych rozmów, oględność w sądach, nawet gdy jesteśmy czegoś pewni²⁷. Wskazówki odnoszące się do mody zalecają schludność i umiar: przesadna wykwintność czyni śmieszna, o wygląd starać się należy przede wszystkim dla męża, stąd konieczna większa troskliwość o wizerunek prywatny, domowy, także w trudnych sytuacjach, jak podróż lub choroba, nie powinno dopuszczać się zaniedbań.

Żona winna być zawsze *pożytecznie zajęta*²⁸, kształcąc swe talenty przede wszystkim ku pożytkowi innych. Zofia Zamoyska ceni pracowitość dla jej wartościowych skutków, a także jako remedium przeciw nudzie i melancholii:

Przymuszaj się do zajęcia, szczególnie wtedy, gdy przyjdą cierpienia, zniechęcenia, ono powróci ci spokój umysłu, rozerwie cię, pocieszy nawet. Nic gorszego w tych razach, jak poddać się marzeniom i znużeniu, jakiego się doznaje; marzy się, roztkliwia i tylko nam z tym gorzej²⁹.

Jako rozrywkę i sposób kształtowania intelektu ceniła poważną lekturę, zalecając robienie notatek, zbiorów myśli. Dla córki przygotowała *plan czytania*, obecnie, niestety, zaginiony. Z pozostałych wskazówek wiemy, że zachęcała do codziennej lektury fragmentów dzieła Tomasa a Kempisa *O naśladowaniu Chrystusa*, zalecała umiar w lekturze powieści: dwie, trzy rocznie, niebezpiecznie pośrednio po sobie, *bo jedną z wad nabytych przy czytaniu romansów jest utracenie upodobania do innych czytań. Zdają się nam potem męczące, suche i nudne*³⁰. Pomna na niesystematyczność własnego wykształcenia radziła:

²⁵ Ibidem, s. 51.

²⁶ Ibidem, s. 52.

²⁷ Przed zapalczywością w dyskusji przestrzega też I. Krasicki w *Damskich naukach*, [w:] idem, *Utwagi*, s. 44.

²⁸ Z. Czartoryska-Zamoyska, *Rad dla córki*, s. 31.

²⁹ Ibidem, s. 45.

³⁰ Ibidem, s. 46.

Kształć swoje talenty, wydoskonalaj je, wszędzie gdzie będziesz zabierz stosunki z ludźmi utalentowanymi. Korzystaj z każdej sposobności, aby brać dobre lekcje literatury, muzyki, rysunku³¹.

Sama podejmowała wiele zajęć – od wychowywania własnych dzieci, działań dobroczynnych, współuczestniczenia w rozbudowie i urządzaniu rodzinnych rezydencji, po komponowanie muzyki.

Paweł Skrzydlewski jako jeden z nielicznych³² wypowiadających się o *Radach dla córki* postawę Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej łączy z kulturą klasyczną w jej filozoficznym rozumieniu, integrującym prawdę, wiedzę i zrozumienie, w sensie moralnym nakierowane na realizację dobra³³, a sam tekst w sensie genologicznym i znaczeniowym sytuuje w kręgu *ekonomik*, wypowiedzi, które od czasów starożytnych do wieku XVIII i naszej współczesności przeszły długą drogę metamorfoz, prowadzących ku niejednorodności gatunkowej i co za tym idzie wieloznaczności terminologicznej. Jest to ujęcie przyjmujące perspektywę nauk społecznych i filozoficznych, jako niesprzeczne z nim uznałabym włączenie rozważań Zofii Zamoyskiej do nurtu poszukiwań i dookreśleń ideałów osobowych obecnych w parenetycznych etopiejach mądrościowej literatury stosowanej różnych epok – od starożytnej protreptyki, poprzez średniowieczne i renesansowe *specula* konstruujące wizerunki *ideale uomo*, po oświeceniowe traktaty i powieści edukacyjne. W literaturze świeckiej często kierowano je do władców – mężczyzn. W tym przypadku adresatką jest kobieta, z racji urodzenia i majątku dysponująca pewnym zakresem władzy (wobec poddanych, części domowników, w tym służby i dzieci), acz niedążąca do jej rozszerzenia, a kształtująca raczej umiejętność samoograniczenia, moderacji³⁴, czyli wstrzemięźliwości i umiarkowania. Rezygnacja z przedmiotowych wymagań wobec innych na rzecz pracy nad sobą, ale głównie nie dla siebie, jest zasadniczym rysem postawy autorki, odrzucającej narcyzm i egoizm. Siedemnastowieczna kultura nurtu *préciosité*

³¹ Ibidem, s. 46.

³² O Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej w XIX wieku wypowiadali się m.in. Julian Ursyn Niemcewicz i Seweryna Duchinińska, *Rady* z rękopisu wydała w 2002 roku Maria Dębowska, fragmenty pamiętnika Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej pomieszczono w cytowanej „Kronice Rodzinnej” oraz w opracowanej przez Danutę Stępniewską i Barbarę Walczynę publikacji *Kufer Kasylidy, czyli wspomnienia z lat dziewięćdziesiątych* (Warszawa 1974), współcześnie o jej działalności dobroczynnej pisał Konrad Ajewski (tegoż, *Działalność dobroczynna Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej*, [w:] *Ziemiarstwo na Lubelszczyźnie III. Panie z dworów i pałaców*, t. I-II, red. H. Łaszkiwicz, Lublin 2007). W Muzeum Zamoyskich w Kozłowiec ukazała się książka autorstwa Aldony Cholewianki-Kruszyńskiej pt. *Piękna i dobra. Opowieść o Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej* (Kozłówka 2008). Także: E.M. Kur, *Ty i ja między innymi - „Rady dla córki” Zofii z Czartoryskich-Zamoyskiej jako podręcznik dobrego wychowania*, [w:] *Ty, Já a Oni v jazyce a v literature*, t. 2, Usti nad Labem 2009, s. 143-147.

³³ P. Skrzydlewski, *Rady dla córki jako przykład klasycznej kultury polskiej*, [w:] *ibidem*, s. 61-103.

³⁴ Por. Z. Goliński, *Ignacy Krasicki*, Warszawa 1979, s. 411.

została tu poddana sublimacji duchowej, ignorującej wykwinność zewnętrzną na usługach próżności, natomiast odwołującej się do kategorii elegancji w zachowaniu wobec innych oraz własnego życia wewnętrznego. Piękna pani na Puławach i Podzamczu szczęście rozumiane jako stan przyjemnego zadowolenia traktuje wyłącznie jako skutek uboczny postawy etycznej opartej na religijnych fundamentach wiary – nie odrzuca go, ale i nie sytuuje w centrum dążeń. Klasyczne *epitalamium* u źródeł narodzin gatunku w greckiej liryce chóralnej było kierowane wyłącznie do panny młodej po zaślubinach, pod nieobecność pana młodego, później przekształciło się w panegiryczny utwór kierowany do młodej pary lub jednego z małżonków. W tym przypadku pochwała dotyczy nie konkretnej osoby, a łączącego z wykwinnością prostotę zadanego ideału dobrego życia.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa:

Czartoryska-Zamoyska Z., *Rady dla córki*, oprac. M. Dębowska, Lublin 2002.
Z pamiętnika Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej, [w:] „Kronika Rodzinna”, 1887, t. 14, nr 22.

Bibliografia przedmiotowa:

Ajewski K., *Działalność dobroczynna Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej*, [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III. Panie z dworów i pałaców*, t. I-II, red. H. Łaszkie-wicz, Lublin 2007.
Cantelmi T., Orlando F., *Przekroczyć narcyzm*, tłum. W.A. Cichosz, Kraków 2007.
Cholewianka-Kruszyńska A., *Piękna i dobra. Opowieść o Zofii z Czartoryskich Zamoyskiej*, Kozłówka 2008.
Goliński Z., *Ignacy Krasicki*, Warszawa 1979.
Hoff J., *Wzorce i poradniki dobrego gospodarowania adresowane do elit społecznych oraz mieszczan i chłopów w XIX wieku*, [w:] <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/hoff.pdf>, s. 3, data dostępu: 10.08.2008.
Krasicki I., *O wychowaniu panien*, [w:] idem, *Uwagi*, oprac. Z. Libera, Warszawa 1997.
Krasicki I., *Damskie nauki*, [w:] idem, *Uwagi*, oprac. Z. Libera, Warszawa 1997.
Kufner Kasyldy, *czyli wspomnienia z lat dziewczęcych*, wybór i oprac. D. Stępniewska, B. Walczyna, Warszawa 1974.
Kur E.M., *Ty i ja między innymi – „Rady dla córki” Zofii z Czartoryskich-Zamoyskiej jako podręcznik dobrego wychowania*, [w:] *Ty, Já a Oni v jazyce a v literaturie*, t. 2, Usti nad Labem 2009.

- Marciszuk T., *Talenta*, [w:] T. Marciszuk, A. Szczepaniak, S. Grzechnik, *Zabawy przyjemne i pożyteczne*, Kozłówka 1999.
- Skrzydlewski P., *Rady dla córki jako przykład klasycznej kultury polskiej*, [w:] Zofia z Czartoryskich Zamoyska, *Rady dla córki*, oprac. M. Dębowska, Lublin 2002.
- Widacka H., *Słynne piękności w grafice XVI-XIX w.*, Warszawa 1988.
- Wróbel-Lipowa K., *Kształcenie dzieci w pałacu i dworze ziemiaństwa polskiego w XIX wieku*, [w:] *Ku Niepodległej. Ścieżki polskie i francuskie 1795-1918*, red. M. Willaume, Lublin 2005.
- Zamoyski A., *Chopin. Powściągliwy romantyk*, przekł. D. Chylińska, Kraków 2002.

Zofia z Czartoryskich Zamoyska as the authoress of *Rady dla córki* (*Advices for my daughter*)

Summary: The article concerns to the Zofia Czartoryska-Zamoyska's *Advices for my Daughter* and descriptions of proper human relations and its sources. The book is a right conduct's guide written in XIXth century for own daughter, just married. Its authoress consequently refuses selfishness and shows ways of harmonic coexistence between an individual and her environment. The ways are supported on Christian axiology and anthropology and deep understanding of human nature.

Keywords: Zofia Czartoryska-Zamoyska, *Advices for my Daughter*, aristocracy, wisdom, education, literature

Elżbieta M. Kur

prof. nzw. dr hab., literaturoznawca, absolwentka KUL, doktoryzowała się na KUL, habilitację uzyskała na UŁ, pracownik naukowy Wydziału Humanistycznego UPH w Siedlcach. Autorka trzech monografii: *Nauczanie historii literatury polskiej w Królestwie Polskim 1864-1905*, „Tygodnik Powszechny” wobec problemów edukacji polonistycznej w latach 1945-1989 (na tle polityki oświatowej), *Widziane słowem. O poezji Tadeusza Chrzanowskiego* i kilkudziesięciu artykułów naukowych drukowanych w Polsce i za granicą. Współuczestniczyła w redakcji naukowej wystawy, nagrodzonej Sybillą II st., *Usłyszeć obraz* (Muzeum Narodowe w Gdańsku), prowadziła zajęcia na Uniwersytecie Toskanii w Viterbo oraz na Uniwersytecie w Ostrawie. Jest redaktorem naczelnym „Spotkań Humanistycznych”. Naukowo pasjonuje ją kontekstowość literatury, szczególnie związki z historią sztuki oraz naukami społecznymi, komunikacją międzykulturowa, *sacrum* w sztuce, paremiologia i dydaktyka, także w aspekcie historycznym.